

KURAN'DAKİ 'FURKÂN' KAVRAMINA DAİR FARKLI BİR YAKLAŞIM

-On the Concept of *Furqān* in the Qur'ān: A Different Approach-

Yrd. Doç. Dr. Halil Hacımüftüoğlu

Gaziantep Ü. İlahiyat Fakültesi

halilmuftuoglu@gantep.edu.tr

Abstract: *Muslim scholars define in general the word furqān in the Qur'ān as "separator/proof between haqq (truth) and bātil (false)". Of the meanings of this word they also report "salvation", "assistance", "victory", "way out (of a difficult situation)", and the like. As for Orientalist scholars, they claim that furqān is a loan word from Syriac going back to the word purqāna, meaning "salvation" again. Acknowledging the partial credibility of all these meanings, in this article we present a different definition for the furqān. On the basis of its etimological morphology, semantical and contextual peculiarities in the Qur'ānic verses, we argue that instead of "separator/proof" between haqq and bātil, furqān means "separating judgment" between the group that represents haqq (ahl al- haqq) and the group that represents bātil (ahl al-bātil), or "separation judgment" regarding the two groups. On the other hand, we underline the fact that even though the Qur'ān does mention the word furqān, this furqān does not refer exclusively to the Qur'ān itself or any other sacred scripture, neither to the Old Testament nor to the New Testament.*

Keywords: *Furqān, yawm al-furkān, hudā, diyā'/ nūr, inzāl/ tenzīl, indhār, bayyināt, fūrqa/ jam', haqq, bātil, qadr, hukm, qadā', fath, najāt, nasr, purkāna (Syr.).*

I. Giriş

Kuran'da yedi kez tekrarlanan 'furkân' kavramı, Müslüman bilginler ile Oryantalistlerin, kökeni ve anlamı üzerinde pek uzlaşamadıkları Kuran kavramlarından biri sayılır. Araştırdığımız kadarıyla, Türkiye'de söz konusu kavram üzerinde herhangi müstakil bir bilimsel makalenin yazılmamış olması, kavramın anlamıyla ilgili pek bir sorun hissedilmediğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Ancak Müslüman ve Oryantalist cemahtaki mevcut kabullerin ve izahların kısmen doğru olmakla birlikte kısmen ve bazı yönlerden sorunlar taşıyor olması ve dolayısıyla anılan kavramın yeniden izaha muhtaç bir durum arz etmesi bizde bu kavram hakkında bir makale yazma ihtiyacını hissettirdi.

II. ‘Furkân’ Kavramının Anlamı ile İlgili Mevcut Genel Görüşler

Müslüman bilginler, her ne kadar bazen bağlam gereği değişik anlamlar vermiş olsalar bile genellikle, ‘*furkân*’ kelimesinin öz Arapça bir kelime olduğunu, ‘*f-r-k*’ kökünden türediğini, aslen ‘gerçek/ doğru (*hakk*)’ ile ‘sahte/ yanlış (*bâtul*)’ olanı vb. ‘*ayıran*’ anlamına geldiğini kabul etmektedirler.¹ Müslüman bilginlerin aksine Oryantalistler genel olarak, ‘*furkân*’ kelimesinin öz Arapça bir kelime olmadığını, zira eski Arap şiiirinde görülmediğini, kelimenin kökeninin ‘kurtuluş’ anlamındaki Aramca ‘*purkân*’ ya da Süryanca ‘*purkâna*’ kelimeleri olduğunu ve dolayısıyla bu dillerden ödünç alınmış olabileceğini iddia etmektedirler.² Bir kısım oryantalistlerin iddiasına göre ise ‘*furkân*’ kelimesi İbranca ‘*pirke avot*’ tamlamasındaki ‘*pirke*’ kelimesinden alınmadır.³

Çoğu Müslüman bilgine göre Furkan adını taşıyan sure, Mekke’de inmiştir. Bazı bilginler bu surenin ilk üç ayeti ile 68’inci 69’uncu ve 70’inci ayetlerinin Medine’de indiğini belirtmektedir.⁴

Ekseri Müslüman bilgine göre kelime özellikle Furkan ve Alu İmran surelerinin başlarında Kuran’ı tanımlamakta, bazılarında göre ise Kuran’ın yanı sıra

¹ Bkz. Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân* (tah. Ahmed Ferîd), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût: 2003, c.1, s.49; et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân* (tah. Ahmed Muhammed Şâkir), Muessesetu’r-Risâle, 2000, c.2, s.70, 71; c.3. s.448; c.6, s.162, 163; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm* (tah. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ vd.), Kahraman Yay., İstanbul, 1992, c.1, s.130; el-Beydâvî, Nâsîru’d-Dîn Ebû Sa’îd ‘Abdu’llâh b. ‘Umar b. Muhammed, *Tefsîru’l-Beydâvî*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, t.siz., c.1, s.62, 148; ez-Zemahşerî, Mahmûd b. ‘Umar, *Tefsîru’l-Keşşâf* (tah. Halil Me’mûn Şeyhâ), Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, 2009, s.77, 160, 738; İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnusîyye li’n-Neşr, Tûnus, 1984, c.1, s.502; el-İsfehânî, er-Râğîb, *Mufredâtu Ğarîbi’l-Kur’ân* (tah. ‘Adnân Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1992, s.634.

² Bu konuda bkz. Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of The Qur’ân*, Oriental Institute, Baroda, 1938, s.226, 229; Watt, W. Montgomery, *Kur’an’a Giriş* (çev. Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yay., Ankara, 1998, s.167, 168; Madigan, Daniel A., *The Qur’ân’s Self-Image: Writing and Authority in Islam’s Scripture*, Princeton University Press, Oxfordshire, 2001, s.125-127. Yıldırım, Suat, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003, s.108-111.

³ Bu konuda bkz. Yıldırım, a.g.e., s.108, 110, 113.

⁴ İbn ‘Âşûr, a.g.e., c.18, s.313.

Tevrat, İncil ve diğer kutsal metinleri tanımlamak için de kullanılmaktadır⁵ ve aynı zamanda Kuran'ın isimlerinden biri olmaktadır. Anılan kavramın geçtiği bağlamlarla ilgili bazı özel görüşleri ise sırası geldikçe vereceğiz.

Bize göre gerek Müslüman bilginlerin ve gerek Oryantalistlerin verdikleri/ önerdikleri anlamlar uzaktan veya yakından olsun; bir şekilde bu kavramla dolayısıyla birbirleriyle de ilişkilidir, ancak temel sorun neyin nereye konulacağının tam saptanamamış ve her yerde genel geçer sayılabilecek kuşatıcı bir anlamın yakalanamamış olmasıdır. Hâlbuki meseleye daha genel ve kuşatıcı bir perspektifle bakılabilseydi, anılan kavram eksik manada anlaşılmaz, sibak-siyakına bakılmaksızın yanlış olarak yorumlanmazdı. Bunda Kuran'ın eliptik ifade özelliğinin ve ister istemez bazı kavramların (*hudâ (hidâyet); inzâr; inzâl/ tenzîl*) zamanla yanlış tahsisinin etkisi olduğu görülmektedir.

Biz, özet olarak, Müslüman bilginler gibi '*furkân*' kelimesinin öz Arapça bir kelime olduğunu, '*f-r-k*' kökünden türediğini ve fakat 'gerçek/ doğru (*hakk*) ile sahte/ yanlış (*bâtıl*)' olanı vb. 'ayırın' anlamı⁶ yerine 'gerçeği temsil eden grup/ fırka (*fırka*)' ile 'sahteyi temsil eden grubu/ fırkayı (*fırka*)' yani '*ehlu'l-hakk*' ile '*ehlu'l-bâtıl*'ı 'ayırın hüküm' veya onlar hakkındaki 'ayrılma hükmü' anlamına geldiğini düşünüyüyoruz.⁷ Öte yandan bize göre kelimenin işaret ettiği 'ayırın hüküm'den/ 'ayrılma hükmü'nden Kuran'da söz edilmekle birlikte hiçbir zaman mutlak anlamda Kuran veya herhangi bir kutsal metin (Tevrat, Zebur, İncil...) bu

⁵ Bkz. Mukâtil b. Suleymân, a.g.e., c.2, s.429; et-Taberî, a.g.e., c.1, s.99; c.2, 70, 71; c.6, s.163; c.18, s.452, 453; c.19, s.233; İbn Kesîr, c.2, s.3; c.5, s.341; c.6, s.100; el-Beydâvî, a.g.e., c.1, s.148; ez-Zemahşerî, a.g.e., s.77, 160, 738; İbn 'Âşûr, a.g.e., c.3, s.150; c.18, s.317; el-Isfehânî, a.g.e., s.634.

⁶ Ebetteki Kuran, 'gerçek (*hakk*)' ile 'sahte (*bâtıl*)'yi ayırt etmeyi sağlar ve ona sahte olan hiçbir şey ilişemez: '*Lâ ye'tîhi'l-bâtulu min beyni yedeyhi ve lâ min halfih. Tenzîlun min hakîmin hamîd (41.42).*' 'Sahte şeyler, ne önünden ve ne de ardından gelip ona ilişebilir. O, övgülere değer bilge biri tarafından indirilmiştir.' Ancak aşağıda daha açık olarak görülebileceği gibi '*furkân*' kelimesinin geçtiği yerlerde bu anlam kastedilmemektedir. Hakikatte gerçek ile sahte hiçbir zaman beraber olmamıştır; gerçek gelince sahte olanlar zaten yok olup gitmiştir: '*Kul câe'l-hakku ve zeheka'l-bâtulu inne'l-bâtile kâne zehûkâ (17.81).*' 'Şöyle söyle: 'Gerçek geldi; sahteleri yok oldu. Sahte olanlar yok olmaya mahkûmdur.'

⁷ Watt, kelimenin inananlar topluluğunun inanmayanlardan ayrılması anlamına gelebileceğini belirtir. Bkz. Watt, a.g.e., s.168.

kavramla kastedilmiş değildir. Şimdi niçin ve nasıl bu sonuçlara ulaştığımızı izah etmeye çalışalım.

III. 'Furkân' Kelimesinin Etimolojisi

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi 'furkân' sözcüğü Oryantalistlerin iddialarının aksine 'f-r-k' kökünden türemiş 'fu'lân' vezninde Arapça bir kelimedir. Temel anlamı 'yarmak; iki şeyi birbirinden ayırmak'tır. Arapçada bu kökten türemiş pek çok fiil, mastar ve isim bulunmaktadır: 'Fereka [yardı; iki şeyi birbirinden ayırdı; (verilen hüküm/ karar gereği) ayırdı; (ayrılmasına) hükmetti; ayrıntılı bir şekilde takdir etti], ferika (korktu), ferreka (ayırdı; ayırt etti; parçaladı), teferreka (ayrıldı; parçalandı), fâreke (ayrıldı), fark (ayırmak), furkân (ayırmak; ayıran)⁸, farak (korkmak), firâk (ayrılık; ayrılma), firk (parça; kısım), ferik (zümre), firka (firka; grup), fârik (ayıran,ayrı ayrı hükmeden), muferrik (ayrı ayrı olan; değişik olan; muhtelif; farklı)⁹ gibi sırf Kuran'da geçen fiil, mastar ve isimler¹⁰ bile bu kökle alakalı Arapçada ne kadar çok türemiş kelime bulunduğunu göstermektedir. Her ne kadar söz konusu kelimeye kayıtlı Câhiliyye şiirinde rastlanılmamışsa bile¹¹ 'f-r-k' kökünden türeyen birçok kelimenin ve 'fu'lân' vezninin Arapçada mevcudiyeti -ki Kuran bu vezni kullanmayı pek sever, 'kurân, ğufrân, burhân, subhân, kufrân...' gibi-, kelimenin öz Arapça bir kelime olduğunun göstergesi olarak kabul edilmelidir. Öte yandan Arapçada kullanılan bir kelimenin günümüze ulaşan divanların birinde bulunmaması muhakkak surette o kelimenin öz Arapça olmadığını göstermez.

⁸ er-Râzî, gece ile gündüzü birbirinden ayırmasından dolayı 'sabah'a 'furkân' ismi verildiğini bildirir. Bkz. er-Râzî, Zeynu'd-Dîn Ebû 'Abdi'llâh, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm* (tah. Hüseyin Elmalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1997, s.363. Ayrıca bkz. el-Fîrûzâbâdî, *Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1993, s.1184.

⁹ Bu vb. anlamlar için bkz. el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s.1183, 1184; el-İsfehânî, a.g.e., s.632-634; er-Râzî, a.g.e., s.363, 364; Penrice, John, *Kur'ân Sözlüğü* (çev. Ömer Aydın), İşaret Yay., İstanbul, 2010, s.230; Çanga, Mahmud, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, Timaş Yay., İstanbul, 1991, s.365, 366.

¹⁰ Yukarıdaki kelimelerin geçtiği Kuran ifadeleri için bkz. 'Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'd-Da've, İstanbul, 1990, s.516, 517.

¹¹ Bkz. Madigan, a.g.e., s.125. Yukarıdaki bir dipnotta belirttiğimiz 'sabah'a 'furkân' denilişi hususu -eğer bu kullanım sonraki asırlarda oluşmamışsa-, kelimenin Arap şiirinde olmasa bile dilinde mevcudiyetini gösterir.

Çünkü malum olduğu üzere bu divanlar birçok öz Arapça kelimeyi ve hatta yabancı kelimeyi barındırmakla birlikte nihayetinde birer sözlük çalışması değildir.

Oryantalistlerin, *'furkân'* kelimesinin kökeninin 'kurtuluş' anlamındaki Aramca *'purkân'*, Süryanca *'purkâna'*¹² ya da İbranca *'pirke'* kelimeleri olduğu ve dolayısıyla bu dillerden ödünç alınmış olabileceği şeklindeki iddialarına gelince, onların bu garip sonuçlara ulaşmalarının altında malum kendi önyargılarının etkisi olduğu görölmektedir. Hâlbuki Allah elçisi Muhammed ne Aramca ne Süryanca ve ne de İbranca biliyordu. Kendisi Arapça okuma yazma bilmediği gibi, Aramca, Süryanca ve İbranca okuma yazma da bilmiyordu. Onların kitaplarına aşinalığı, aldığı *'vahy'*deki cüzi bilgiler bir tarafa bırakılırsa söz konusu bile değildi. Oryantalistler, esasen aynı Sami kökten (*p/f-r-k*) gelen bu vb. kelime ve ibareler arasındaki benzerlikleri hepsinin aynı dilsel (Samî) ve ilahi kaynaktan geliyor olmasıyla izah etmeyi nedense düşünememektedirler. Evet, Aramca *'purkân'*, Süryanca *'purkâna'* ve İbranca *'pirke'* kelimelerinin hepsinin Arapçadaki *'furkân'* kelimesi ile aynı Sami kökten olduğu aşikârdır. Ancak bu durum *'furkân'* kelimesinin muhakkak surette bu kelimelerden birinden ödünç alındığını göstermediği gibi onunla hiç alakası olmadığını da göstermez. Ne bütün Kuran'daki kelimelerin İbrancadan veya Aramcadan alındığını iddia etmek gibi bir bağnazlık göstermenin ve ne de tamamen alakasız olduğunu söylemenin gereği vardır. Her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermek hakikatin selameti açısından en iyisidir. Nitekim Aramca *'purkân'*, Süryanca *'purkâna'* kelimelerinin ifade ettiği 'kurtuluş' anlamı *'furkân'* kavramının anlamına uzak ve ilgisiz bir anlam olarak görülemez. Bu anlamı bazı müfessirlerimiz tefsirlerinde açıkça belirtmiştir.¹³ Öte yandan

¹² Halife Ömer'in *'el-Fârûk'* namının sanıldığının aksine 'Adil' anlamında olmadığı, ona bu namı Kudüs'e gelişinde Doğu Romalıların zulmünden kurtarması nedeniyle *'Fârûko* (Kurtarıcı)' diye seslenerek karşılayan Süryanlar tarafından verildiği iddia edilmektedir (Anılan namın Süryancadaki bu anlamı için bkz. Madigan, a.g.e., dipnot:4, s.126). Gerçi bu iddia doğru olsa bile 'adil' anlamının da *'el-fârûk'* kelimesiyle ilgisiz olduğu söylenemez. Nitekim Halife Ömer son derece 'adil' oluşu/ 'kılı kırk yaran adalet'i, 'isabetli karar'lar vermesi ve daha *'vahy'* gelmeden ona uygun isabetli görüşler belirtmesiyle ünlüydü. Öte yandan Türkçedeki 'yargıç' kelimesi de 'yarmak' mastarından türemiştir. Tam olarak bilmiyoruz belki ilginç bir tevafuk olarak Süryanlar, Müslümanların 'adil' anlamında kullandıkları bu kelimeyi Süryanca telaffuzu ve anlamıyla zaten fiilen kendilerini 'kurtaran (kurtarıcı)' Ömer için de kullanmış olabilirler.

¹³ Bkz. et-Taberî, a.g.e., c.1, s.98. Öyle görölüyor ki, müfessirlerimiz kelimenin geçtiği bağlamlardan nispeten yakın anlamları tahmin edebilmişler fakat bu anlamları *'f-r-k'* kökü ile bağdaştırmakta sorun yaşamışlardır. Bu durum, oryantalist Madigan'ın iddia ettiği

İbranca'daki '*pirke avot* (atasözü)' kavramı da haddizatında '*furkân*' kavramına uzak ya da onunla tamamen ilgisiz bir kavram olarak değerlendirilemez. Zira eski kültürlerde ataların sözleri, sonraki nesiller ve yöneticiler için ahlaki ve kültürel olduğu kadar hukuki bir hüküm de ifade ederdi. Kuran'da buna benzer kavram '*hikmet*' kavramıdır.¹⁴

Bizi burada en çok ilgilendiren kelimeler şüphesiz '*fereka*' fiili ile onun iki mastarı olan '*fark*' ve '*furkân*' kelimeleri olacaktır.¹⁵ Çünkü söz konusu kavramın anlamını en iyi bu kelimeler ortaya koymaktadır.

IV. Dikkate Alınması Gereken Bazı Önemli Hususlar

Konu ile ilgili ayetleri tek tek ele almadan önce meramımızı daha iyi anlatabilmek adına aşağıda izah edeceğimiz hususların farkına varılması ve dikkate alınması büyük önem arz etmektedir:

1. Kuran'daki '*inzâl/ tenzîl*' ve '*îtâ*' kavramları, dini anlamda '*hidâyet/ hudâ* (kılavuzluk; rehberlik; yol göstericilik)' söz konusu olduğunda genel kabulün aksine her zaman '*âyet/ vahy*' veya '*kitâb*',¹⁶ indirmek/ lütfetmek¹⁷/ vermek anlamında kullanılmamaktadır. Malumdur ki, Allah Kuran'daki ve diğer kutsal metinlerdeki sözler ve ifadeler için '*âyet*' kelimesi kullandığı gibi, yarattığı varlıklar ve olaylar için de '*âyet*' kelimesini kullanmaktadır. Bu yüzden haklı olarak bazı bilginler evreni ve tabiatı büyük bir kitaba benzetmiş, ondaki küçük büyük her varlığı ve olayı o kitabın harfi, kelimesi, cümlesi, sayfası... olarak izah etmişlerdir.¹⁸ En genel anlamda konuşmak gerekirse Allah, insanlarla sözlü ve sözsüz olmak üzere iki

'anlam kayması'nı zımnen de olsa haklı çıkarmaktadır. Hâlbuki kelime, izah etmekte olduğumuz gibi, Arapçada hiçbir anlam kaymasına uğramamıştır. Bkz. "Criterion" mad., Madigan, Daniel A., *Encyclopedia of The Qur'ân*, Brill, Leiden, 2001, c.1, s.487.

¹⁴ Kuran'daki '*hikmet*' kavramı için bkz. Hacımüftüoğlu, Halil, *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, İz Yay., İstanbul, 2008, s.165-167.

¹⁵ el-Isfehânî, '*furkân*' kelimesinin master değil, isim olduğunu belirtir. Bkz. el-Isfehânî, a.g.e., s.633.

¹⁶ Kuran'daki '*kitâb*' kavramına bakışımız ve Kuran algımız için bkz. Hacımüftüoğlu, a.g.e., s.139, 140, 147-155.

¹⁷ Bkz. Kuran, (6.143; 33.25). Ayrıca bkz. 'Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr* (telif: Muhammed Reşîd Rıdâ), Dâru'l-Menâr, 1947, c.3, s.160; Cündioğlu, Düccane, *Söz'ün Özü*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999, s.163, 164.

¹⁸ Bu konuda bkz. Bediuzzaman, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995, s.27, 132, 158, 235, 242, 283, 300, 306.

şekilde konuşmaktadır. Birincisi kutsal metinlerin ihtiva ettiği sۆzlerle, diğeri ise ustaca, sanatkârane yarattığı varlıklarla ve bilgece yaptığı işlerle/ olaylarla. Dolayısıyla, farkına varıldığında ve dikkate alındığında, daha dağrusu ibret alındığında, hayat yolunda insanlara sadece kutsal metinlerin ihtiva ettiği her bir ‘âyet’ değil, birer ‘âyet’ olmaları itibariyle her bir varlık ve iş/ olay da ‘kılavuzluk; rehberlik; yol göstericilik (*hidâyet*)’ yapmaktadır. İztsu bu konuda şunları söylemektedir:

“Kur’ân’ın anlattığına göre bizim tabiat olayı dediğimiz şeyler: yağmur, rüzgâr, göğün ve yerin yaratılışı, gecenin ve gündüzün değişmesi vs. bütün bunlar basit birer tabiat olayı [olarak] düşünölmemelidir. Bunlar Tanrı’nın, insanın işlerini yönetmesinin işaretleri, şu dünyada insanın rahat yaşayabilmesi için gönderdiği hikmet ve özenin delilleridir.

Nasıl ki yola dikilen işaretler, yolcunun gözlerini kendilerine değil, gideceği istikamete yöneltirse her tabiat olayı da bizim dikkatimizi kendi üzerine değil, kendilerinin ötesinde olan bir istikamete yöneltmeye çalışır. Bu derin anlayışa göre bir tabiat olayı, artık bir tabiat olayı değildir; bir işarettir, bir semboldür. Kur’ân buna ‘âyet’ diyor. Kur’ân’a göre birer ‘âyet’ olan bütün tabiat olayları, Allah’ın zatını yahut da onun şu veya bu sıfatını ve iyiliğini, saltanat ve adaletini gösterir. Kur’ân’ın ‘âyet’ kavramı, modern filozof Karl Jaspers’in felsefi düşünce sistemiyle mukayese edilirse daha iyi anlaşılır. Karl Jaspers, bu noktayı felsefesinin temel taşı yapmıştır. Bu sistemde dünyanın sembolik mahiyetine dikkat çekilmektedir. Jaspers’e göre bizler, farklı düzeylerde yaşarız. İnsan da dâhil bütün tabiat varlıklarının gözlerimize basit birer tabiat eşyası göröndüğü şu günlük akıl (*verstand*) seviyesinden çıkar da varlık (*existenz*) ın hükümlanlık alanına adım atarsak birden bire kendimizi değişik bir dünyada, Tanrı’nın huzurunda görürüz. Bu tanrıya felsefi olarak her şeyi yukarıdan kuşatan, sonsuz şekilde ‘Büyük Varlık’ anlamında ‘*Das Umgreifende*’ diyoruz. Bu kuşatıcı varlık daima bizimle konuşur, ama doğrudan değil, tabiat varlıkları yoluyla konuşur. Bu varlıklar basit, gözle görönen eşyadan ibaret değildir; bunlar birtakım sembollerdir, işaretlerdir ki bunlar vasıtasıyla ‘her şeyi kuşatan (Tanrı)’ bizimle konuşur. Bu merhalede eşya, birtakım ‘şifreler [mesajlar]’, şifreler ile yazılmış şeylerdir. Başka bir deyişle dünya, büyük bir sembol kitabıdır. Bir kitap ki onu ‘*existenz*’ seviyesinde yaşayanlar okuyabilirler. Bu görüş Kur’ân’ın görüşüne de uyar. Kur’ân’a göre bütün eşya Allah’ın

‘âyet’leridir, bunların sembolik mahiyetini ancak düşünen öz akıl sahipleri anlayabilirler.”¹⁹

Evrenin ve tabiatın bir kitaba benzetilmesi Müslümanlara has bir bakış açısı olarak değerlendirilmemelidir. Bunun kökleri ta ilk Yahudi ve Hıristiyan topluluklarına ve hatta klasik Yunanlara kadar uzanmaktadır.²⁰ Alman şair Goethe bir şiirinde şöyle der:

“Bakın doğa nasıl da açık bir kitap

Yanlış anlaşılın ama anlaşılamaz değil.”²¹

Aslında tabiattaki bütün olağan varlıklar ve olaylar gibi özellikle dünyada yaşanan bütün olağanüstü (mucizevî) askeri veya siyasi zaferler da birtakım mesajlar taşıyan şifrelerden/ işaretlerden (âyât) ibaret sayılmalıdır.²² Çünkü bunların hepsi Allah’ın izni ve hükmü/ takdiri ile gerçekleşmektedir. O, izin vermeden ya da hükmetmeden/ takdir etmeden yeryüzünde bir yaprak bile kıvılcıdamamaktadır.²³ Nasıl ki Allah, yol göstermek (hidâyet) amacıyla Kuran’daki ‘âyet’leri ile insanlara mesajlar veriyor ve onları uyarıyorsa (inzâr) lütfettiği/ sağladığı bazı olağanüstü askeri ve siyasi zaferlerle de bir nevi onlara yol göstermekte; onlara bazı mesajlar vermekte ve onları uyarmaktadır.

2. Tabii olarak insanlar, bir işi yapmaya kısa veya uzun bir zihni süreç zarfında karar (hukm) verir, ardından o işi yapmaya girerler. Allah da bir işe girişmeden önce o işi yapmak konusunda kararını/ hükmünü verir. O, -hâşâ- aklına eseni ve keyfine geleni yapan bir tanrı değildir. Nitekim kendisi, istediği her şeyi yapmaya gücü yettiği halde yapmaz; sadece bilgeliğin (hikmet) gerektirdiği şeyleri

¹⁹ Izutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Allah ve İnsan* (çev. Süleyman Ateş), Kevser Yay., Ankara, t.siz, s.127.

²⁰ Manguel, Alberto, *Okumanın Tarihi* (çev. Füsün Elioğlu), YKY, İstanbul, 2001, s.203.

²¹ Manguel, a.g.e., s.198. Amerikalı milli şair Whitman da şiirlerinde benzer temaları işler: “Her varlıkta, dağda, ağaçta ve yıldızda, her doğum ve yaşamda,/ Her birinin parçası olarak –her birinden türeme- anlam, görünümün ardında,/ Gizemli bir şifre var çözülmeyi bekleyen.” Manguel, a.g.e., s.198.

²² Bu yüzden olsa gerek Kuran’da mucizeleri ifade etmek için Arapça ‘mu‘cize’ kelimesi hiç kullanılmaz; onun yerine ‘âyet’ kelimesi kullanılır. Birkaç örnek için bkz. Kuran, (2.92, 118; 6.37; 7.73, 103; 10.75; 11.96; 13.7, 27; 14.5; 20.42, 133; 23.45; 26.154; 28.36; 29.50). Bundan da anlaşılıyor ki, ister olağan ister olağan üstü olsun, her şey hakikatte bir ‘âyet’ten yani mesaj taşıyan birer şifreden/ işaretten ibarettir.

²³ Bkz. Kuran, (6.59).

yapar; öfkelenirse bile öfkesine hâkim olmayı çok iyi bilir; çünkü o, ‘*hakîm*’dir, ‘*halîm*’dir. Allah’ın bir şeye ‘*hukm*’ edişini ifade etmek anlamında Kuran’da ‘*hukm*’ ve ‘*kadâ*’ kelimeleri dışında ‘*kader*, *feth*, *fard*, *fasl*’ ve ‘*furkân*’ kelimeleri de kullanılmaktadır. Son üç tanesi (*fard*, *fasl*, *furkân*) aynı kök anlama sahiptir: ‘yarmak/ kesmek; ayırmak’²⁴ İlk ikisinin kök anlamları ise (*kader*, *feth*) nispeten diğer üç tanesinin kök anlamına yakın ama birbirine zıttır: ‘daraltmak/ ölçmek, açmak’. Anılan kelimeleri zikretmemizdeki amaç, ‘hüküm’ ifade eden bu kavramların Kuran’ın değişik yerlerinde genellikle aynı veya benzer kavramlarla kullanılıyor olmasıdır.

Öte yandan Kuran’ın anlatımına göre insanlar herhangi bir işte, ne kadar zahiren muktedir olarak gözükseler bile Allah olmasına hükmetmedikçe hiçbir başarı veya zafer elde edememektedirler. O, hükmetmişse en büyük ordular/ gruplar bile mahvolur; yine o hükmetmişse en küçük ordular/ gruplar bile düşmanları karşısında mahvolmaktan kurtulur ve muzaffer olur.²⁵ Çünkü o, ‘en büyük ve mükemmel hâkim (*ahkemu’l-hâkimîn*)’ ve en adil ‘hakem (*hakem*)’dir.²⁶ Durum böyle olunca, bir kul olarak insan, ister zayıf ister güçlü olsun, her işte ve halükarda efendisine, nihai başarı ve zafer konusunda karar (*hukm*) vermesi için başvuruda bulunmalıdır. Karşılaştığı anlaşmazlıkların ve çözülemeyen davaların halledilmesinde de onun hakemliğine müracaat etmeli ve hatta onu vekil seçmelidir (*tevekkul*).

3. Öyle görünüyor ki, ‘*furkân*’ kavramı iyi bir şekilde anlaşılacak isteniyorsa, açıkça kendilerine ‘*furkân*’ bahşedilen iki elçinin yani Allah elçisi Musa ile Allah elçisi Muhammed’in yanı sıra ‘*yevme’l-furkân*’ın yani Bedir savaşının²⁷ ve Kızıldeniz’in yarılması olayının üzerinde durulması ve göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

²⁴ Bkz. er-Râzî, a.g.e., s.235, 280, 281; Isfehânî, a.g.e., s.638, 659. Neml suresinde Sebe kraliçesinin, kendi kraliyet konseyi hazır bulunmadıkça ‘kesin karar verme’diği ‘kesmek’ kök anlamındaki ‘*kat*’ (*emran*) kelimesi kullanılarak anlatılır. Bkz. Kuran, (27.32). Krş. Türkçe ‘aklı kesmek’ ve ‘kestirip atmak’ deyimleri.

²⁵ Bkz. Kuran, (2.249).

²⁶ Bkz. Kuran, (6.114; 95.8).

²⁷ Kuran’ın değişik surelerinde yaklaşık 23 ayette -başka savaştan bahsedilmediği oranda- Bedir savaşından söz edilmektedir. Bkz. Özkan, Mustafa, “Tarihin Öznesinin Tespitinde Kur’ân’ın Tarih İlmine Katkısı/ Kaynaklığı Üzerine –Bedir Savaşı Örneği-” *İstem*, yıl:VIII, sayı:16, 2010, s.28.

Bilindiği gibi, Allah elçileri içinde en büyük siyasi ve askeri başarılar sözünü ettiğimiz bu iki ‘şeriat sahibi’ ‘ulu’l-‘azm’ elçiye nasip olmuştur. Her biri, kendisine tabi küçük sayıdaki bir grup fertle, nispeten büyük sayıdaki fertlerinden oluşan düşman bir grubun/ ordunun (Mısırlılar; Mekkeliler) karşısında –ki bu gruplar/ ordular kısa bir süre önce içinde yaşadıkları toplumlardan çıkmıştı- mutlak bir felaketten Allah’ın yardımı/ desteği (*nasr*) sayesinde tam bir zafer elde ederek kurtulan şahsiyetlerdi. Tamamen silahsız ve savaşmayı bilmeyen halkı ile beraber Allah elçisi Musa, güçlü ve kalabalık firavun ordusu karşısında bir katliama ramak kala Allah’ın yardımıyla kurtulmuş, üstelik hiç savaşmaksızın büyük bir zafere mazhar olmuş, düşmanlarından oluşan ordu Kızıldeniz’in sularında boğulmuştu. Öte yandan az sayıdaki ve eksik teçhizatlı kuvvetleriyle Allah elçisi Muhammed de fazla sayıdaki (üç katı) ve tam teçhizatlı Mekkelilerle Bedir’de savaşa girmesine rağmen, Allah’ın desteği ile büyük bir felaketten kurtulmuş, parlak bir zafer kazanmıştı. İkisinin de ortak özelliği gerektiğinde silah kullanabilen Allah elçileri olmalarıydı. Nitekim Allah elçisi Musa her ne kadar firavun karşısında silah kullanamamışsa bile daha sonraları yeri geldiğinde değişik halklara karşı silah kullanmasını bilmişti.²⁸ Machiavelli gerektiğinde silah kullanan yöneticilerin muvaffakiyet sırrını açıklarken, “Silahlı peygamberlerin [Machiavelli burada Musa örneğini verir] başarıya ulaşmaları, silahsız olanların ise başarısızlığa uğramaları bundan ötürüdür.”²⁹ demektedir.³⁰

Ancak her iki elçinin bu aşamaya yani kendi bağırlarından çıktıkları toplumdan ayrılma aşamasına gelmeleri pek de kolay olmamıştır. ‘*Furkân*’ kavramı bağlamında onların yaşadıkları olayların özü şundan ibarettir:

Allah elçileri Musa ve Muhammed, Allah’tan ‘*vahy*’ aldıkları ana kadar yaşadıkları toplum ile inanç noktalarında -her ne kadar kabul etmeseler bile- mücadeleye girişebilecek kadar ciddi bir sorun yaşamamışlardı. Ne var ki Allah, onları kendi adına tebliğ görevini yürütmeleri için seçip gönderdiğinde işler tamamen değişmişti. Başta firavun olmak üzere Mısırlılar Allah elçisi Musa ve Yahudilerle, Mekke’nin önderleri ve onlara tabi olan kalabalıklar ise Allah elçisi

²⁸ Bu konuda bkz. Çölde Sayım, (21.32-35; 25.1-5, 16, 17; 31.1-8, 13-18); Yasanın Tekrarı, (2.24-36; 3.1-6; 20.10-17).

²⁹ Machiavelli, Nicolo, *Hükümdar* (çev. Selahattin Bağdatlı), Der Yay., İstanbul, 1999, s.38.

³⁰ Allah elçileri Musa, İsa ve Muhammed’i değişik yönleriyle mukayeseli bir şekilde ele alan ve Musa ile Muhammed’in benzerliklerini ortaya koyan küçük bir tablo için bkz. Bedevi, Cemal, “Kitâb-ı Mukaddes’te Hz. Muhammed (S.A.V.)[çev. Ahmet Tahir Dayhan]”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:XI, İzmir, 1998, s.249.

Muhammed ve ona tabi bir avuç fert ile dozajı sürekli yükselen şiddetli bir mücadeleye giriştiler. Nihayet zaman geçip de konuşarak ve ikna ederek bir yere varılmadığı ve üstelik can güvenliğinin iyice tehlikeye girdiği anlaşıldığında sadece Allah'ı mutlak efendi (*rabb*) olarak tanıyan insanlar bağrından çıktıkları toplumdan ayrılmaya karar verirler. Bunun için evlerini, barklarını, topraklarını, hâsılı bütün mallarını ve mülklerini terk etmeyi göze alırlar. Buna mukabil daha düne kadar beraber ve hatta koyun koyuna yaşadıkları hemşerileri ve bir kısmının çok yakın akrabaları, mallarını ve mülklerini ele geçirmeleri yetmiyormuş gibi onları güçsüz ve sahipsiz görüp fırsat bu fırsat diye ortadan kaldırmaya davranırlar. Ancak Allah kendisine bağlı kulları sahipsiz bırakmaz; onları harikulade bir surette düşmanlarından kurtardığı gibi onlara büyük zaferler de bahşeder. Böylelikle o, resmen ve açıkça sadece kendine bağlı kullardan yana bir ayırım/ pozitif ayrımcılık yaptığını ve onları düşmanlarından bağımsız bir grup haline getirdiğini bütün insanlığa gösterir.³¹ Çünkü zaten kendisi bu konudaki hükmünü çoktan vermiştir. Yapılan sadece verilen hükmün yerine getirilmesinden ibarettir.

V.Konu ile İlgili Kuran Ayetleri

Bu kadar açıklamadan sonra şimdi konu ile ilgili Kuran ayetlerini, arada bazı önemli ayrıntıları da vererek daha rahat bir şekilde işleyebiliriz.

1. ‘*Ve Kur’ânen faraknâhu li tekraahû ‘ale’n-nâsi ‘alâ muksin ve nezzelnâhu tenzîlâ* (17.106).’

‘Bir *kur’ân* ki onu insanlara dura dura okuman için (hükmümüz gereği] parçalara ayırdık/ onun ayrılmasına hükmettik³² ve indirdik.’

Daha önce de temas ettiğimiz gibi, ‘*fereka*’ fiili, temel anlamı ‘yardı; iki şeyi birbirinden ayırdı; (verilen hüküm/ karar gereği) ayırdı’ dışında ‘(ayrılmasına) hükmetti; ayrıntılı bir şekilde takdir etti’ gibi yan denebilecek anlamlara da sahiptir. Yukarıdaki ifadede açıkça Allah'ın, Kuran'ı parça parça indirtmeden önce parçalara ayırdığı/ ayrılmasına hükmettiği belirtilmektedir.

³¹ Krş. ‘Büyük Zafer’le neticelenmiş Türk ‘Kurtuluş’ Savaşı (1919-1922) aynı zamanda ‘İstiklal Harbi (Bağımsızlık Savaşı)’ olarak da anılmaktadır.

³² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (tah. ‘Abdu’llâh ‘Aliyyu'l-Kebîr vd.), Dâru'l-Ma‘ârif, el-Kâhira, t.siz, c.5, s.3398; el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn Muratteben ‘alâ Hurûfi'l-Mu‘cem* (tah. ‘Abdu'l-Hamîd Hindâvî), Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût, 2003, c.3, s.317, 318.

2. ‘İnnâ enzelnâhu fî leyletin mubâraкетин innâ kunnâ munzirîn. Fihâ yufraku kullu emrin hakîm (44.3, 4).’

‘Biz onu, uyarılar yaptığımız kutlu bir gecede indirmiştik. O gece, buyruğumuz gereği her hükmedilmiş/ karara bağlanmış iş/ bütün işler ayrılır/ taksim edilir.

Bu ikinci Kuran ifadesinde de Allah’ın, buyruğu gereği uyarılar yaptığı kutlu bir gece, her hükmedilmiş/ karara bağlanmış işin/ bütün işlerin ayrıldığı/ taksim edildiği ya da başka bir ifade ile söylemek gerekirse ‘takdir’ edildiği anlatılmaktadır. İfadedeki ‘*kullu emrin hakîm* (her hükmedilmiş/ karara bağlanmış iş/ bütün işler)’ terkihi önceden hükme bağlandığını göstermektedir.³³

Söz konusu kutlu gecenin ‘Plan/ Takdir Gecesi (*Leyletu’l-Kadr*)’ anlamındaki Kadir gecesi olduğu aşikârdır; hemen hemen bütün müfessirler bu konuda hemfikirdir. Bu gece insanların nasipleri, başlarına gelecek olaylar, kimin doğacağı, kimin öleceği, kimin ömrünün uzatılacağı, kimin kısaltılacağı vs. ile alakalı hükümler nihai olarak kesinleşir; ilgili görevli ‘*melek*’lere taksim ve teslim edilir.³⁴ Rivayete göre insanların nasiplerine dair bölüm Mikail’e, çıkacak savaflara, yaşanacak zelzelelere, incek yıldırımlara ve yerin dibine geçecek kara parçalarına dair bilgilerin bulunduğu bölüm Cebrail’e verilir. İnsanların yaptıklarına dair nüsha pek büyük bir *melek* olan dünya semasından sorumlu İsmail’e, musibetlere dair nüsha da ölüm meleği Azrail’e verilir.³⁵

‘*Tenezzele’l-melâiketu ve’r-rûhu fihâ bi izni rabbihim min kulli emr* (97.4).’

³³ Kadir gecesi, ‘hüküm gecesi (*leyletu’l-hukm*)’ olarak da izah edilmiştir. Bkz. et-Taberî, a.g.e., c.24, .s.531, 532.

³⁴ Bu konudaki rivayetler ve yorumlar için bkz. et-Taberî, a.g.e., c.22, s.9-11; İbn Kesîr, a.g.e., c.7, s.232; Çantay, H. Basri, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* (naşir: Yekta Saraç), Risale Yay., İstanbul, 1996, c.3, s.54, dipnot:4. Yahudilikte de benzer kabullere rastlanılır. Yahudi düşünürler Yahudi takvimine göre yılbaşı (*Roş Ha Şana*) sayılan Tişri ayının ilk gününü insanların gerek fert gerek grup (aile, cemaat, millet) olarak yargılandığı ve hareketlerinin tartıldığı ilahi bir muhakeme günü olarak kabul ederler. Bu muhakeme sonunda fertlerin ve grupların kaderi gelecek yıl için karara bağlanır. Tanrı kimlerin yaşayacağını ve öleceğini, kimlerin sıkıntı çekeceğini, kimlerin rahat edeceğini, kimlerin zengin ve fakir olacağını, kimlerin devrileceğini ve yüceltileceğini tespit eder. Bkz. Özen, Âdem, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları Yay., İstanbul, 2001, s.207, 208.

³⁵ Bkz. ez-Zemahşerî, a.g.e., s.999.

‘Plan gecesi ‘*Rûh* (Cebrail) ve ‘*melek*’ler efendilerinin izniyle her iş için inerler.’

3. ‘*Fe’l-fârikâti ferkâ. Fe’l-mulkiyâti zikrâ. ‘Uzran ev nuzrâ* (77.4).’

‘(Hükme bağlanan işleri) ayıranlar/ taksim edenler, özür ya da uyarı için hatırlatmada bulunanlar aşkına!’

Buradaki ‘*fark*’ mastarı bağlam gereği ‘ayırarak/ taksim etmek/ ayrılmasına hükmetmek’ anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla her halükarda işin içinde bir ‘hüküm’ bulunmaktadır. Bu ayırmak işini de ‘ayırıcı (*fârikât*) *melek*’ler yapmaktadır. İlginçtir ‘*fark*’ kelimesi rivayetlerde Allah elçisi Muhammed’i tanımlamak için de kullanılmıştır: ‘*Muhammedun farkun beyne’n-nâs*.³⁶ ifadesi ‘Muhammed, bir kısmı kendisini doğruladığı diğer bir kısmı da yalanladığı için ‘*mu’min*’ler ve ‘*kâfir*’ler diye insanları ayırır/ ayırmaya vesile olur.’³⁷ şeklinde izah edilmiştir.

4. ‘*Ve’lemû ennemâ ğanimtum min şey’in fe enne li’llâhi humusehû ve li’r-rasûli ve lizi’l-kurbâ ve’l-yetâmâ ve’l-mesâkîni ve’bni’s-sebîli in kuntum âmentum bi’llâhi ve mâ enzelnâ ‘alâ ‘abdinâ yevme’l-furkâni yevme’l-teka’l-cem’ân. Ve’llâhu ‘alâ kulli şey’in kadîr. İz entum bi’l-‘udveti’d-dunyâ ve hum bi’l-‘udveti’l-kusvâ ve’r-rakbu esfele minkum. Ve lev tevâ’adtum le’hteleftum fi’l-mî’âd. Ve lâkin li yakdiye’llâhu emran kâne mef’ûlâ. Li yehlike men heleke ‘an beyyinetin ve yahyâ men hayye ‘an beyyineh. Ve inne’llâhe le semî’un ‘alîm* (8.41, 42).’

‘Eğer Allah’a ve iki topluluğun karşı karşıya geldiği ayrılma/ zafer/ kurtuluş hükmü günü kulumuza lütfettiğimize güveniyorsanız³⁸, bilirsiniz ki, elinize geçen ganimetin beşte biri Allah’a, elçisine, yakın akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.

³⁶ el-Buhârî, Ebû ‘Abdi’llâh Muhammed b. İsmâ’îl, *es-Sahîh*, el-İ’tisâm bi’l-Kitâbi ve’s-Sunne/ 2.

³⁷ Bkz. İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğaribi’l-Hadisi ve’l-Eser* (tah. Tâhir Ahmed ez-Zâvî; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetu’l-İslâmiyye, t.siz, c.3, s.439. İbn Manzûr, a.g.e., c.5, s.3399. Krş. Allah elçisi İsa da havarilerine şöyle demişti: “Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç [ayrılık] getirmeye geldim.” Matta, (10.34); “Yeryüzüne barış getirmeye mi geldiğimi sanıyorsunuz? Size hayır diyorum, ayrılık getirmeye geldim.” Luka, (12.51). (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri-*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yay., İstanbul, 2003.

³⁸ ‘*Seyuhzemu’l-cem’u ve yuvellûne’d-dubur* (54.45).’ ‘Bu toplananlar hezimete uğratılacaklar ve arkalarına dönüp kaçacaklar.’

Hani siz vadinin bir ucunda, onlar öteki ucunda ve kervan da aşağı tarafta bulunuyordu. Daha önce onlarla buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız sözleştiğiniz vakitte buluşamazdınız bile. Ancak Allah'ın hükmettiği şey gerçekleşsin, mahvolacak kimse açık bir işaretle/ kanıtla/ göstergeyle mahvolsun, yaşayacak kimse de açık bir işaretle/ kanıtla/ göstergeyle yaşasın diye sizleri buluşturdu. Allah, muhakkak surette duyar ve bilir.'

Yukarıdaki ifadeler açıkça 'yevme'l-furkân' diye Bedir savaşını betimlemekte ve bizim iddiamızı yani 'furkân'ın, meşhur 'gerçek/ doğru (hakk) ile sahte/ yanlış (bâtil)' olanı vb. 'ayıran' anlamı yerine 'gerçeği temsil eden grup/ fırka (firka)' ile 'sahteyi temsil eden grubu/ fırkayı (firka)' yani 'ehlu'l-hakk' ile 'ehlu'l-bâtil'i 'ayıran hüküm' veya onlar hakkındaki 'ayrılma hükmü' anlamına geldiğini şüpheye mahal vermeyecek bir şekilde ispat etmektedir. Çünkü burada Allah, iki ordunun buluşmasının tamamen kendi hükmü dâhilinde gerçekleştiğini, Müslümanların yaşamasının ve müşriklerin mahvolmasının kendi muradı olduğunu ve bu suretle Müslümanlar lehine bir ayırımda bulunduğunu, bütün bunların (davalarının haklılığına dair) açık birer işaret/ kanıt/ gösterge/ mesaj olduğunu³⁹ 'Ancak Allah'ın hükmettiği şey gerçekleşsin, mahvolacak kimse açık bir işaretle mahvolsun, yaşayacak kimse de açık bir işaretle yaşasın' diye sizleri buluşturdu.' ifadesiyle gayet sarıh bir biçimde beyan etmektedir.

4. 'Tebârekellezî nezzele'l-furkâne 'ala 'abdihî liyeküne li'l-'alemîne nezîrâ (25.1).'

'Bütün insanlığı uyarın diye kuluna (zaferle sonuçlanacak) ayrılma hükmünü lütfeden Allah kutludur!'

Eğer bu ayetin Medine'de indiği rivayeti doğru ise, bu inme olayı kuvvetle muhtemel Bedir savaşına yakın bir zamanda veya hemen sonrasında gerçekleşmiş olmalıdır. Zira bir önceki ayette açıkça 'yevme'l-furkân' diye Bedir savaşından söz edilmektedir. Bu ifadede de açıkça 'ehlu'l-hakk' ile 'ehlu'l-bâtil'i 'ayıran hüküm' veya onlar hakkındaki 'ayrılma hükmü' diye çevirdiğimiz 'furkân'ın Allah elçisi

³⁹ Bazı bilginler 'furkân' kavramını 'el-muhricu mine's-subehât (şüphelerden çıkartan/ kurtaran)' olarak izah etmektedir. Bkz. Mukâtil b. Suleymân, a.g.e., c.1, s.30, 97, 157; c.2, s.429; el-Endelûsî, Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît* (tah. 'Âdil Ahmed 'Abdu'l-Mevcûd; 'Alî Muhammed Mu'avvid), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2001, c.5, s.295. er-Râzî (Fahru'd-Dîn) ise 'furkân' kavramının kutsal kitapların peşi sıra gerçekleşen ve onların sağlamlığına delalet eden mucizeler olduğunu iddia etmektedir. Bkz. el-Fahru'r-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1981, c.7, s.174.

Muhammed'e lütfedilmiş olmasının bütün insanlığa 'uyarıcı (*nezîr*)' bir mesaj olduğu açıklanmaktadır. Yani Allah'ın verdiği 'ayrılma hükmü' gereği yaşanan bütün bu olaylar ders ve ibret almasını bilen insanlar için uyarı mahiyetini taşımaktadır. Müslümanların, sahipsiz olmadıklarını anlamaları, Müslüman olmayanların ise artık ayaklarını denk atmaları gerektiği –Bir musibet bin nasihatten iyidir- ima edilmektedir.⁴⁰ Aşağıdaki ayetler Bedir'den ders ve ibret almak gerektiğini açıkça ifade etmektedir:

'Kad kâne lekum âyetun fî fieteyni'l-tekatâ fietun tukâtilu fî sebîli'llâhi ve uhrâ kâfiratun yerevnehum misleyhim ra'ye'l-'ayni ve'llâhu yueyyidu bi nasrihi men yeşâu. İne fî zâlike le 'ibraten li uli'l-ebşâr (3.13).'

'Sizin payınıza, karşı karşıya gelen iki topluluktan alacağınız bir takım işaretler/ dersler vardı. Birindekiler Allah yolunda savaşırken diğerleri Allah'ı tanımıyor, karşılarındakileri göz kararıyla kendilerinden iki kat fazla olarak görüyorlardı. Allah, dilediği kimseleri yaptığı yardımıyla destekler. Elbet bu konuda görececek gözü olanların alacağı bir takım ibretler var.'

Yukarıdaki ayet, Âlu İmran suresinin başında '*furkân*'ın indirildiğinden bahsettikten [bkz. Kuran, (3.4)] sekiz ayet sonra gelmektedir. Arada '*muhkem*' ve '*muteşâbih*' konusundan, firavun hanedanının şiddetle cezalandırılmasından, sahip oldukları malların ve oğulların Allah'ı tanımayanları cezadan kurtarmayacağından söz edilmektedir.⁴¹ Hakikatte bunların hepsi '*furkân*' kavramı ile ilgili görünmektedir. Zira bir rivayete göre Yahudiler '*muteşâbih*' ayetler vasıtasıyla Allah elçisi Muhammed'in '*ummet*'inin ömrünü hesap etmeye çalışıyorlardı.⁴² Nitekim Bedir savaşı da bu '*ummet*' için ölüm kalım savaşı mesabesinde idi.⁴³ Öte

⁴⁰ Takip eden iki ayette Allah, göklerde ve yerde saltanatın kendisine ait olduğunu, ne çocuk edindiğini ve ne de saltanatına ortak birinin bulunduğunu, her şeyi kendisinin yarattığını ve takdir ettiğini oysaki kendisinin dışında tanrı olarak edinilen şeylerin hiçbir şey yaratmadığını aksine yaratıldıklarını, kendilerine ne bir yarar ve ne de bir zarar verebileceklerini, ölüme, hayata ve dirilişe hükmetmediklerini ifade etmektedir. Bkz. Kuran, (25.2, 3).

⁴¹ Âlu İmran suresinin başında da Allah, '*furkân*'ı indirdiğini belirttikten sonra kendi işaretlerini (mesajlarını) tanımayanların (*ellezîne keferû*) şiddetli bir cezalandırmanın beklediğini, kendisinin ise güçlü, şerefli (*el'azîz*) ve (mazlumların) intikamını alan (*zu'ntikâm*) biri olduğunu belirtmektedir. Bkz. Kuran, (3.4).

⁴² Bkz. İbn Kesîr, a.g.e., c.1, s.60.

⁴³ Allah elçisi Muhammed'in savaş başlamadan önce yaptığı şu yakarış bilinmektedir: 'Allahım, eğer şu küçük grup bugün mahvolacak olursa artık sana yeryüzünde kulluk

yandan biliyoruz ki firavun hanedanı da Allah elçisi Musa'ya bahşedilen '*furkân*' vesilesiyle şiddetle cezalandırılmıştı.

5. '*Ve iz âteynâ Mûse'l-kitâbe ve'l-furkâne le'allekum tehtedûn (2,53).*'

'Bir zamanlar, doğru yolda yürürsünüz diye Musa'ya kitâbı ve ayırılma/ zafer hükmünü bahşettik.'

Yukarıdaki ifade açıkça Allah'ın Yahudilere doğru yolda yürümeleri için elçisi Musa'ya '*kitâb*'ı ve *ayırılma/ zafer hükmünü (furkân)* bahşettiği anlatılmaktadır.⁴⁴ Benzer bir ifade kısmen kelimeler ve geçtikleri yerler değiştirilerek, kardeşi Harun da zikredilerek şöyle geçmektedir.

'*Ve lekad âteynâ Mûsâ ve Hârûne'l-furkâne ve diyâen ve zikran li'lmuttekîn (21.48).*'

'Musa'ya ve Harun'a sakınanlar için ayırılma/ zafer hükmü yanında bir ışık ve hatırlatma olan kitâb'ı verdik.'

Aşağıdaki ifadede ise Allah elçisi Musa ile kardeşi Allah habercisi Harun'a bahşedilen '*furkân*'ın ne için olduğu kullanılan '*fereknâ* (ayırılmış-tık)' kelimesiyle ima ediliyor gibidir.⁴⁵ Aynı ifadede açıkça onların ve Yahudilerin bu sayede kurtulduğu (*enceynâkum*) da belirtilmektedir:

'*Ve iz fereknâ bikumu'l-bahra fe enceynâkum ve ağraknâ âle fir'avne ve entum tenzurûn (2.50).*'

'Bir zamanlar sizin için denizi ikiye ayırılmış/ yarmış, sizi kurtarmış ve gözlerinizin önünde firavunun adamlarını boğmuştuk.'

edecek hiç kimse kalmayacaktır.' İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdu'l-Melik, *es-Sîratu'n-Nebeviyye* (tahr. 'Umar 'Abdu's-Selâm Tedmurî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1990, c.2, s.269.

⁴⁴ Krş. '*Ve lekad erselnâ Mûsâ bi âyâtinâ en ahrîc kavmeke mine'z-zulumâti ile'n-nûri ve zekkirhum bi eyyâmi'llâh. İnne fî zâlike le âyâtin li kulli sabbârin şekûr (14.5).*' 'Musa'yı, kavmini karanlıklardan aydınlığı çıkarsın ve onlara Allah'ın günlerini hatırlatsın diye işaretlerimizle gönderdik. Elbet her sabretmesini ve teşekkür etmesini bilen kimse için bu konuda alınacak bir takım işaretler/ dersler vardır.'

⁴⁵ Bu konuda bkz. es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyân* (tah. Ebû Muhammed b. Âşûr), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2002, c.1, s.197; ed-Dimeskî, Ebû Hafis 'Umar b. 'Alî, *el-Lubâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb* (tah. eş-Şeyh 'Âdil Ahmed; eş-Şeyh 'Alî Muhammed Mu'avvid), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998, c.13, s.515.

İlginçtir Kuran'ın başka bir yerinde anlatıldığına göre Allah elçisi Musa, gün gelmiş bir türlü söz dinlemediği kendi 'fâsık (Allah'ın emrinden çıkmış olan)' kavmiyle yollarını ayırması/ kendisi ile aralarında ayrılma hükmü vermesi için Allah'a şöyle yalvarmak zorunda kalmıştı:

'Kâlû yâ Mûsâ innâ len nedhulehâ ebeden mâ dâmû fihâ fe'zheb ente ve rabbuke fe kâtîlâ innâ hâhunâ kâ'idûn. Kâle rabbi innî lâ emliku illâ nefsi ve ahî. Fe'fruk beynenâ ve beyne'l-kavmi'l-fâsikîn. Kâle fe innehâ muharrametun 'aleyhim arba'îne seneten...(5.25, 26)'⁴⁶

'Kavmi Musa'ya şöyle dedi: 'Musa, onlar orada buldukça biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve efendin gidin savaşın! Biz burada oturacağız.' Bunun üzerine Musa şöyle dedi: 'Efendim, ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Emrinden çıkan şu kavimle yollarımızı ayır artık. Allah da, 'O halde onların oraya girmeleri kırk yıllığına yasaklanmıştır.' dedi.'⁴⁷

Nasıl ki, evli çiftler şiddetli bir geçimsizlik durumunda mahkemeye başvurup 'Hâkim Bey, Aramızda şiddetli geçimsizlik var; bizi ayır!' diyerek hâkimden ayrılma talebinde bulunuyorlarsa ve bu talep 'Bizim ayrılmamıza dair hukuki bir hüküm ver!' anlamına geliyorsa Allah elçisi Musa da artık anlaşılmadığı kavmi ile kendisinin yollarını ayırması için efendisi Allah'a talepte bulunmuştu.⁴⁸ Çünkü gökler ile yerin (evrenin) hâkimi ve sultanı (*melik*) odur. Ayete göre Allah da elçisi Musa'nın bu talebine kayıtsız kalmamış ve hemen hükmünü (*İnnehâ muharrametun 'aleyhim arba'îne seneten...*) vermişti. Unutmayalım ki, eski devirlerde yöneticiler yöneticilik yanında kadılık/ hâkimlik görevini de yürütüyorlardı.

⁴⁶ Kehf suresinde anlatıldığına göre Allah elçisi Musa'nın yol arkadaşı 'sâlih' kul da ayrılmaları kaçınılmaz olduğunda Musa'ya şöyle demek mecburiyetinde kalmıştır: '*Kâle hâzâ firâku beynî ve beynek (18.78).*'; 'O kul, 'İşte bu bizim ayrılmamız anlamına gelir.' dedi.'

⁴⁷ İlginçtir Bedir savaşı öncesi istişare esnasında bazı sahabesi Allah elçisi Muhammed'e, Allah elçisi Musa'yı ve kavmini de hatırlatarak şöyle demişlerdi: 'Sayın Allah elçisi, Allah size ne buyurduysa onu yerine getiriniz. Biz sizinle beraberiz. Allah için biz, size İsrailoğullarının Musa'ya dediği gibi 'Sen ve efendin gidin savaşın, biz burada oturacağız.' demeyiz... Bize denizi geçelim deseniz sizinle birlikte geçeriz. Bir tanemiz bile geride kalmaz.' İbn 'Âşûr, a.g.e., c.9, s.265, 266.

⁴⁸ Nitekim Osmanlı Devletinde kazaî boşanmaya 'tefrîk (*tefrîk*)' deniyordu. Bkz. Aydın, M. Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma 'Tefrîk'", *Osmanlı Araştırmaları*, 1986, sayı:5, s.1-12.

6. ‘Şehru Ramadâne’llezî unzile fihî l-Kur’ânu huden li’n-nâsi ve beyyinâtin min’el-hudâ ve’l-furkân (2.185).’

‘O sayılı günlerin bulunduğu ay, insanlara kılavuzluk yapması için Kuran’ın indirildiği ve ayrıca kılavuzluğa/ kılavuza ve ayrılma/ zafer hükmüne ait işaretlerin açık olarak tecelli ettiği Ramazan ayıdır.’

Bu Kuran ifadesi Kuran’ın Ramazan ayında indirilmeye başlandığından açıkça söz ettiği gibi ilginç olarak ‘ayrılma/ zafer hükmü’ anlamındaki ‘furkân’ dan da bahsetmektedir. Peki, niçin? Çünkü her iki önemli olay da yani hem Kuran’ın indirilmeye başlanması ve hem de ‘yevme’l-furkân (8.41)’ olan Bedir zaferi Ramazan ayı içinde gerçekleşmiştir. Belki bu iki önemli olay aradan 14 yıl geçmiş olmasına rağmen Ramazan ayı içinde, aynı günün gecesinde ve gündüzünde gerçekleşmiştir. Bedir zaferinin 624 yılının Ramazanının 17. günü gerçekleştiği kesin olarak bilindiğine göre Kadir gecesini de 610 yılının Ramazanının 17. gecesini (16. günü 17. güne bağlayan gece) gerçekleşmiş olabilir. Zira Bedir zaferinden ‘yevme’l-furkân’ olarak bahsedildiği gibi Kadir gecesinden de –her ne kadar açıkça ‘leylete’l-furkân’ denilmemişse bile- ‘Fihâ yufraku kullu emrin hakîm (44.4).’ olarak bahsedilmektedir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, biri ‘ayrılma/ zafer hükmü günü (gündüzü)’ olarak betimleniyorsa diğeri de ‘her hükmedilmiş/ karara bağlanmış işin/ bütün işlerin ayrıldığı/ taksim edildiği gece’ olarak betimlenmektedir.⁴⁹ Bu bağlamda diyebiliriz ki, Kadir gecesini ‘kader gecesini’ diye nitelenecekse Bedir günü de ‘kader günü’ olarak nitelendirilebilir. Ya da başka bir ifade ile Bedir günü ‘yevme’l-furkân’ olarak tavsif ediliyorsa Kadir gecesini de ‘leylete’l-furkân’ olarak tavsif edilebilir.

7. ‘Nezzele ‘aleyke’l-kitâbe bi’l-hakkı musaddıkan limâ beyne yedeyhi ve enzele’t-Tevrâte ve’l-

İncîle min kablu huden li’n-nâsi ve enzele’l-furkân (3.3, 4).⁵⁰

⁴⁹ Nitekim Kadir gecesinin Ramazan ayının özellikle son iki 10 gecesinin tek günlerine denk geldiğine dair rivayetler ve görüşler arasında 17. gecenin Kadir gecesini olabileceği yolunda rivayetler ve görüşler de bulunmaktadır. Bkz. es-Suyûtî, Celâlu’d-Dîn ‘Abdu’r-Rahmân, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr* (tah. ‘Abdu’llâh b. ‘Abdu’l-Muhsin et-Turkî), Merkezü Hacer li’l-Buhûsi ve’d-Dirâsâti’l-‘Arabiyyeti ve’l-İslâmiyye, el-Kâhira, 2003, c.15, s.561-564.

⁵⁰ Krş. Kuran, (2.185).

‘O (Allah), sana kitâbı (Kuran’ı) doğru bir şekilde ve önceki kitâbları tasdik edici olarak lütfetti, nitekim kendisi daha önce insanlara yol göstermek için Tevrat’ı ve İncil’i indirmişti. Ayrıca kendisi ayrılma/ zafer hükmünü (*furkânı*) de indirmişti.’

Yukarıdaki ifadede Allah, elçisi Muhammed’e Kuran’ı önceki *kitâbları* tasdik için indirdiğini, daha önce indirilen Tevrat’ı ve İncil’i de kendisinin yol göstermek amacıyla indirdiğini belirttikten sonra ayrıca ‘ayrılma/ zafer hükmünü (*furkânı*)’ de indirdiğini, ‘indirdi’ anlamındaki ‘enzele’ kelimesini üç kez tekrarlayarak belirtmektedir. Buradaki ‘*furkân*’ kelimesini tam olarak çözememiş olan bazı müfessirler, biraz da ‘enzele’ kelimesinin etkisiyle olsa gerek⁵¹, anılan kelime ile Kuran, Tevrat ve İncil dışındaki kutsal metinlerin kastedildiğini, Kuran, Tevrat ve İncil’den sonra ‘*furkân*’ kelimesinin anılmasının, bu üçünün dışındakileri kapsamak amacıyla olduğunu iddia etmişlerdir.⁵² Ancak o takdirde, sanki diğer metinler ‘gerçek ile sahteyi ayırmıyormuş’ gibi bir anlam çıkmaktadır ki, bu muhaldir. Şunu da belirtelim ki, meseleyi genel geçer ve tatbik edilebilecek asıl kaide varken istisnai kaidelerle izaha yeltenmeye gerek yoktur.

8. ‘*Yâ eyyuhe ’llezîne âmenû in tetteku ’llâhe yec ’al lekum furkânen ve yukeffir ’ankum seyyiâtikum ve yağfır lekum ve ’llâhu zu ’l-fadli ’l-’azîm* (8.29).’

‘Ey Allah’a sadakat duyanlar, eğer Allah’tan sakınmasını bilerseniz, o sizin için bir ayrılma/ zafer hükmü⁵³ çıkartır; kötülüklerinizi görmezlikten gelir; sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütf sahibidir.’

Yukarıdaki ifadede geçen ‘*furkân*’ kelimesinin ‘ölçüt (İng. *criterion*)’⁵⁴ veya ‘akıl’⁵⁵ anlamında kullanıldığı da iddia edilmiştir. Hâlbuki bağlamı oluşturan

⁵¹ Anlaşılan o ki bazı müsteşrikler de ‘enzele’ kelimesini hep ‘kutsal kitap indirmek’ anlamında anlamaktadırlar. Bkz. Watt, a.g.e., s.169.

⁵² Hatta bazı bilginler buradaki ‘*el-furkân*’ kelimesi ile Kuran’ın yanı sıra Tevrat ile İncil’in de kastedildiğini bile iddia etmektedir. et-Taberî, bu iddiayı zaten birinci ayetteki ‘*el-kitâb*’ kelimesi ile Kuran’ın kastedildiği konusunda şüphe olmadığını, ikinci bir defa tekrarın gerekli ve anlamlı olmayacağını dile getirerek reddeder (Bkz. et-Taberî, c.6, s.164). Dolayısıyla aynı şeyi adları açıkça zikredilen diğer kutsal metinler için de haydi haydi söyleyebiliriz.

⁵³ el-Endelûsî, bu ayeti açıklarken, ‘*furkân*’ vasıtasıyla ‘*mu’min*’ler ile ‘*kâfir*’ler arasında bu hayat ve öteki dünya ilgili işlerde bir ‘ayrım’ın vaki olduğunu belirtir. Bkz. el-Endelûsî, a.g.e., c.4, s.481.

ifadeler tamamen savaştan, savaşta hile yapmaktan, desteklemekten, ihanetten, yakalamaktan, öldürmekten ve vatandan sürmekten söz etmektedir. Ayrıca ayetlerin geçtiği sure de ‘savaş ganimetleri’ anlamına gelen ‘*Enfâl*’ suresidir. Anılan ifadeden önceki iki ayet ile sonraki bir ayet şöyledir:

‘*Ve’zkurû iz entum kalilun mustad’afüne fi’l-ardi tehâfüne en yetehattafekum’n-nâsu fe âvâkum ve eyyedekum bi nasrihî ve razakakum mine’t-tayyibâti le’allekum teşkurûn. Yâ eyyuhe’llezîne âmenû lâ tehûnu’llâhe ve’r-rasûle ve tehûnû emânâtikum ve entum ta’lemûn... Ve iz yemkuru bike’llezîne keferû li yusbitûke ev yaktulûke ev yuhricûk. Ve yemkurûne ve yemkuru’llâh. Ve’llâhu hayru’l-mâkirîn (8.26, 27, 30).’*

‘Yeryüzünde azınlıkta olduğunuz, zayıf görüldüğünüz ve insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın! Ama Allah, müteşekkîr olursunuz diye sizleri himaye etti ve yaptığı yardımla destekledi. Ayrıca sizlere hoş ve güzel nimetler nasip etti.

Ey Allah’a güvenip bağlananlar, Allah’a ve elçiye ihanet etmeyin; size tevdi edilen emanetlere bile bile ihanet etmeyin... Hatırla ki, Allah’ı tanımayan nankörler senin elini kolunu bağlamak, seni öldürmek ya da memleketinden sürmek için nasıl da sana tuzaklar kuruyorlardı. Fakat onlar öyle tuzaklar kurarken Allah da bir tuzak kuruyordu. O tuzak kurdu mu en alasını kurar.’

Şu hususu da dikkat çekmek isteriz ki, Kuran’da ‘firka/ grup’ anlamına gelen ‘*ferik* ve *fırka*’ kelimeleri ile ‘(firkalara/ gruplara) ayrılırlar’ anlamındaki ‘*yeteferrakûn*’ kelimesi ‘*firkân*’ kelimesi ile aynı kökten yani ‘*f-r-k*’ kökünden türemiştir. Yani ‘*f-r-k*’ kökünün devamlı surette ‘firka/ grup’ kavramı ile bir ilişkisi bulunmaktadır.

‘*Ve kad kâne ferikun minhum yesme’ûne kelâme’llâh (2.75).’*

‘Onlardan bir grup Allah’ın kelâmını duyuyorlardı.’

‘*Fe lev lâ neferun min kulli fırkatîn minhum tâifetun li yetefekkahû fi’d-dîn (9.122).’*

‘Her grubun bir kısmı *dîn* konusunda uzmanlaşmalı.’

⁵⁴ Bkz. Yusuf Ali, Abdullah, *The Holy Quran (Koran)*, King Fahd Holy Quran Printing Complex, Saudi Arabia, 1987, s.174; Pickthall, Marmaduke, *The Quran Translated*, www.icsfp.com (29.01.2012), s.147; “Criterion” mad., Madigan, a.g.e., c.1, s.487.

⁵⁵ Bkz. Abduh, a.g.e., c.3, s.160.

‘*Ve yevme tekûmu’s-sâ’atu yevmeizin yeteferrakûn (30.14).*’

‘O an gelip çattığı gün onlar birbirlerinden ayrılırlar.’

VI. Konu ile İlgili Rivayetler

‘*Furkân*’ kelimesi sekiz farklı rivayette karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶ Bunların beş tanesi konumuzu izaha dair herhangi bir fikir verecek yapıya sahip değildir. Yalnız diğer üç rivayet üzerinde kısaca durmak gerekir. O rivayetler de şunlardır:

Söz konusu birinci rivayete göre sahâbi Mikdat b. Esved, Allah’ın habercilerinden birinin yani Allah elçisi Muhammed’in ‘hak ile batılı ve baba ile oğlu ayıran *furkân*’ı getirdiğini ifade etmektedir (*Fe câe bi furkânin fereka bihi beyne’l-hakkı ve’l-bâtılı ve ferreka beyne’l-vâli ve veledih...*).⁵⁷ Mezkûr sahâbinin, ‘*furkân*’ı tanımlarken başta söylediği ‘hak ile batılı ayıran’ ifadesi açıkça geleneksel görüşe uygun düşmektedir. Ancak ikinci ifadesi yani ‘baba ile oğlu ayıran’ ifadesi kısmen bizim tezimizi desteklemektedir. Çünkü Bedir savaşı örneğinde olduğu gibi, ‘baba ile oğul, dayı/ amca ile yeğen, kardeşler, kuzenler...’ iki ayrı gruba dâhil olarak birbirine karşı savaşmışlardır. Tarihte Bedir savaşı dışında böyle bir örneğe rastlanmamaktadır.

Söz konusu ikinci rivayetin ise değişik varyantları bulunmaktadır. Birinci varyantına göre Allah elçisi Muhammed, Allah’ın, ‘*ummu’l-Kur’ân*’ın (*es-seb’u’l-mesânî*) yani Fatıha suresinin bir benzerini ne Tevrat’ta ve ne de İncil’de indirdiğini beyan etmektedir (*Mâ enzele’llâhu fi’t-Tevrâti ve lâ fi’l-İncîli misle ummi’l-Kur’ân...*).⁵⁸ Fakat rivayetin ikinci bir varyantında Tevrat ve İncil’in dışında Zebur ve Kuran (...*ve lâ fi’z-Zebûri ve lâ fi’l-Kur’âni mislehâ*)⁵⁹, üçüncü bir varyantında ise Zebur ve Kuran yerine Zebur ve Furkan (...*ve lâ fi’z-Zebûri ve lâ fi’l-furkâni mislehâ*)⁶⁰ zikredilerek bunların da hiçbirinde Fatıha suresini indirmediğini

⁵⁶ Bkz. “*Furkân*” mad., Wensinck, A. J. vd., *l-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Hadîsi’n-Nebevî*, Mektebetu Brill, Leiden, 1936, c.5, s.135.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Musnedu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (tah. Şu’ayb el-Arnaûd vd.), Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1999, c.39, s.230.

⁵⁸ et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sunen*, Sevâbu’l-Kur’ân/ 1.

⁵⁹ es-Sa’lebî, a.g.e., c.5, s.349.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., c.15, s.200.

açıklamaktadır. Bize göre üçüncü varyantın sonundaki ‘*el-furkân*’ kelimesinin sehven yanlış yazılma veya ilave edilme ihtimali düşünülebilir.

Söz konusu üçüncü rivayet ise oldukça ilginçtir. Bu rivayete göre Allah elçisi Muhammed, daha önce görmediği bir *melek*’in kendisine ‘kesin hüküm verilmesi için Kuran’ı, sabır gösterilmesi için *sekîne*’yi ve buluşma sağlanması için de ‘*furkân*’ı verdiklerini/ indirdiklerini’ açıklamaktadır (*İnnâ âteynâke ev enzelne’l-Kur’âne faslen ve’s-sekînete sabran ve’l-furkâne vaslâ*).⁶¹ Acaba bu rivayetdeki ‘buluşma durumu (*vaslâ*)’ ile ‘*ehlu’l-hakk*’ ile ‘*ehlu’l-bâtil*’ın buluşması ve sonrasında birleşmemek üzere nihai ayrışması/ ayrılması kastedilmiş olamaz mı?

Kısaca temas ettiğimiz bu üç rivayet içinde kısmen sıkıntı çıkaran rivayetlerin ikisinin de ikinci tabakadaki hadis kitapları arasında kabul edilen Ahmed b. Hanbel’in ‘*Musned*’inde bulunduğu görülmektedir. Ancak ele aldığımız kavramın kelime yapısı, anlamı, yer aldığı ayetler, aralarındaki bağlantılar ve bulunduğu bağlamlar belirttiğimiz ifadelerin *sahîh*liğine bizi pek ikna edememektedir.

VII. Sonuç

Yukarıda ikinci bölümde özet olarak belirttiğimiz ve daha sonraki bölümlerde teferruatıyla ispat ettiğimiz gibi ‘*furkân*’ kelimesi ‘*f-r-k*’ kökünden türetilmiş öz Arapça bir kelimedir. Genel görüşün aksine Kuran’da ‘gerçek/ doğru (*hakk*) ile sahte/ yanlış (*bâtil*)’ olanı vb. ‘*ayran*’ anlamında değil, ‘gerçeği temsil eden grup/ fırka (*fırka*)’ ile ‘sahteyi temsil eden grubu/ fırkayı (*fırka*)’ yani ‘*ehlu’l-hakk*’ ile ‘*ehlu’l-bâtil*’ı ‘*ayran hüküm*’ veya onlar hakkındaki ‘*ayrılma hükmü*’ anlamında kullanılmıştır. Kelimenin işaret ettiği ‘*ayran hüküm*’den/ ‘*ayrılma hükmü*’nden Kuran’da söz edilmekle birlikte, bununla mutlak anlamda ne Kuran ve ne de herhangi bir kutsal metin (Tevrat, Zebur, İncil...) kastedilmiştir. Ayrıca ‘*furkân*’ kelimesinin geçtiği bağlamların büyük bir kısmı Allah’ın yardımı/ desteği sayesinde tam bir zafer ve/ veya kurtuluşla neticelenen olaylardan söz etmektedir. Tarihte ‘*furkân*’ yalnızca iki elçiye, biri Yahudi diğeri ise Arap olan Allah elçisi Musa ile Allah elçisi Muhammed’e bahşedilmiştir.

Bizim ulaştığımız bu sonuca kısmen yakın bir yoruma et-Taberî’nin tefsirinde rastlıyoruz. Neredeyse yaşadığı devre kadar ileri sürülen bütün yorumları tefsirinde derleyen et-Taberî, ‘Müfessirler, ‘*furkân*’ kelimesini yorumlarken farklı lafızlar kullanmalarına karşılık aslında birbirleriyle bağdaştırılabilir anlamlar ifade etmişlerdir.’ dedikten sonra değişik bilginlerin verdiği anlamları mesela İkrime’nin

⁶¹ ed-Dârimî, Ebû Muhammed ‘Abdu’llâh b. ‘Abdu’r-Râhmân, *Sunen*, el-Mukaddime/ 2.

ve Suddi'nin, bu kelimeye 'kurtulmak/ kurtuluş (*en-necât*), Abdullah b. Abbas'ın ve Mücahid'in 'çıkış yolu (*el-mahrac*)' anlamı verdiği ve Mücahid'in ayrıca 'yevme'l-*furkân*'ı 'gerçek ile sahteyi ayıran gün' olarak açıkladığı ile ilgili rivayetleri bir bir zikreder.⁶² Ardından şunları söyler:

'*Furkân*' kelimesinin anlamı ile ilgili bütün bu yorumlar farklı lafızlarla izah edilmiş olsalar bile aslında birbirine yakın anlamlardan ibaret sayılırlar. Zira içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı kendisine bir 'çıkış yolu' sağlanan kimse aynı zamanda kendisine bu yolla bir 'kurtuluş' fırsatı sağlanan kimse de olmaktadır. Kendisinin o kötü durumdan kurtarılmış olması ise kötülük edenlere karşı kendisine yardım edildiği ve bu sayede ayrı tutulduğu anlamına gelmektedir... Bize göre '*furkân*' kelimesinin asıl anlamı 'iki şeyin arasını ayırmak'tır. Bu ayırma işi, iki kişinin arasında hüküm vermekle, çatışan iki kişiden birini kurtarmakla, sağlam bir kanıt göstermekle veya diğerine karşı birine yardım etmekle gerçekleşebilir. Bunların dışında haklı ile haksız ayıran anlamlar da kastedilmiş olabilir.'⁶³

Ancak et-Taberî de Kuran'ın '*furkân*' olduğu kanaatini taşır. Kendisi 'Bu izahtan ortaya çıkmaktadır ki,' der:

'Kuran'a '*furkân*' adı verilmesi, içerdiği sağlam kanıtlar, deliller, farzlara ait sınırlar vs. hükümlerin taşıdıkları anlamlar sebebiyle haklı ile haksız ayırt etmesinden, hüküm ve yargı açısından haklıyı destekleyip haksızı desteksiz bırakmasından kaynaklanmaktadır.'⁶⁴

Öyle görünüyor ki, et-Taberî dâhil hemen hemen bütün müfessirlerin bu vb. sonuçlara ulaşmasında onların daha önce işaret ettiğimiz üzere ilahi '*hidâyet*'i ve '*inzâr*'ı sadece kutsal kitaplara münhasır birer kavram olarak algılamaları, Kuran ve diğer kutsal kitapların yanı sıra neredeyse uçsuz bucaksız bir '*kitâb*' olan evrendeki/ tabiattaki varlıkların ve olayların –ki Kuran'a göre her biri birer '*âyet*'tir- işaret ettikleri/ gösterdikleri '*hidâyet*'i ve yaptıkları '*inzâr*'ı yani onların verdikleri dersleri ve ibretleri, en azından bu konuda, pek de nazar-ı dikkate almayışları etkin rol oynamaktadır. Yine ekseri müfessirlerin, Kuran'da 'lütfetmek/ bahşetmek' gibi farklı bir anlamı ve kullanımı bulunmasına rağmen '*inzâl*'i nedense her daim '*kitâb*' indirmek' şeklinde anlama eğilimlerini de buna ilave etmek gerekir. Ne yazık ki bu nazar-ı dikkate almayışları ve eğilimleri Kuran'ın en önemli kavramlarından biri olan '*furkân*' kavramının büyük ölçüde gözden kaçırılmasına ve ondan yeterince

⁶² Bkz. et-Taberî, a.g.e., c.1, s.98.

⁶³ et-Taberî, a.g.e., c.1, s.98, 99.

⁶⁴ et-Taberî, a.g.e., c.1, s.99.

feyiz alınmamasına neden olmaktadır. Hâlbuki evren ‘*kitâb*’ını yazan el ile Kuran adlı ‘*kitâb*’ı yazan el aynı eldir. Ders ve ibret almasını bilen insan için her iki ‘*kitâb*’ın temel mesajları da aynıdır.

KAYNAKÇA

- ‘Abduh, Muhammed, *Tefsîru’l-Menâr* (telif: Muhammed Reşid Rıdâ), Dâru’l-Menâr, 1947
- ‘Abdu’l-Bâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Dâru’d-Da‘ve, İstanbul, 1990
- Ahmed b. Hanbel, *Musnedu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (tah. Şu‘ayb el-Arnaûd vd.), Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1999
- Aydın, M. Akif, “Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma ‘Tefrîk’”, *Osmanlı Araştırmaları*, 1986, sayı:5
- Bedevî, Cemal, “Kitâb-ı Mukaddes’te Hz. Muhammed (S.A.V.)[çev. Ahmet Tahir Dayhan]”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:XI, İzmir, 1998
- Bediuzzaman, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995
- el-Beydâvî, Nâsîru’d-Dîn Ebû Sa‘îd ‘Abdu’llâh b. ‘Umar b. Muhammed, *Tefsîru’l-Beydâvî*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, t.siz
- Cündioğlu, Düccane, *Söz’ün Özü*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999
- Çanga, Mahmud, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, Timaş Yay., İstanbul, 1991
- Çantay, H. Basri, *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim* (naşir: Yekta Saraç), Risale Yay., İstanbul, 1996
- ed-Dimeşkî, Ebû Hafs ‘Umar b. ‘Alî, *el-Lubâb fî ‘Ulûmi’l-Kitâb* (tah. eş-Şeyh ‘Âdil Ahmed; eş-Şeyh ‘Alî Muhammed Mu‘avvid), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1998
- el-Endelûsî, Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhît* (tah. ‘Âdil Ahmed ‘Abdu’l-Mevcûd; ‘Alî Muhammed Mu‘avvid), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2001
- el-Fahru’r-Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1981
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdu’d-Dîn Muhammed b. Ya‘kûb, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1993
- Hacimüftüoğlu, Halil, *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, İz Yay., İstanbul, 2008
- el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn Muratteben ‘alâ Hurûfi’l-Mu‘cem* (tah. ‘Abdu’l-Hamîd Hindâvî), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2003
- el-İsfehânî, er-Râğîb, *Mufredâtu Ğarîbi’l-Kur’ân* (tah. ‘Adnân Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1992
- Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan* (çev. Süleyman Ateş), Kevser Yay., Ankara, t.siz
- İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, Tûnus, 1984
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdu’l-Melik, *es-Sîratu’n-Nebeviyye* (tahr. ‘Umar ‘Abdu’s-Selâm Tedmurî), Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrût, 1990
- İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm* (tah. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ vd.), Kahraman Yay., İstanbul, 1992

- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (tah. 'Abdu'llâh 'Aliyyu'l-Kebîr vd.), Dâru'l-Ma'ârif, el-Kâhira, t.siz
- İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser* (tah. Tâhir Ahmed ez-Zâvî; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetu'l-İslâmiyye, t.siz
- Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of The Qur'ân*, Oriental Institute, Baroda, 1938
- (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri-*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yay., İstanbul, 2003
- Machiavelli, Nicolo, *Hükümdar* (çev. Selahattin Bağdatlı), Der Yay., İstanbul, 1999
- Madigan, Daniel A., *The Qur'ân's Self-Image: Writing and Authority in Islam's Scripture*, Princeton University Press, Oxfordshire, 2001
- _____ "Criterion", *Encyclopedia of The Qur'ân*, Brill, Leiden, 2001
- Manguel, Alberto, *Okumanın Tarihi* (çev. Füsün Elioğlu), YKY, İstanbul, 2001
- Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân* (tah. Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût: 2003
- Özen, Âdem, *Yahudilikte İbadet, Ayışığı* Kitapları Yay., İstanbul, 2001
- Özkan, Mustafa, "Tarihin Öznesinin Tespitinde Kur'ân'ın Tarih İlmine Katkısı/ Kaynaklığı Üzerine –Bedir Savaşı Örneği–" *İstem*, yıl:VIII, sayı:16, 2010
- Penrice, John, *Kur'ân Sözlüğü* (çev. Ömer Aydın), İşaret Yay., İstanbul, 2010
- Pickthall, Marmaduke, *The Quran Translated*, www.icsfp.com (29.01.2012)
- er-Râzî, Zeynu'd-Dîn Ebû 'Abdi'llâh, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm* (tah. Hüseyin Elmalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1997
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyân* (tah. Ebû Muhammed b. Âşûr), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2002
- es-Suyûtî, Celâlu'd-Dîn 'Abdu'r-Rahmân, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr* (tah. 'Abdu'llâh b. 'Abdu'l-Muhsin et-Turkî), Merkezu Hacer li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyeti ve'l-İslâmiyye, el-Kâhira, 2003
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l- Kur'ân* (tah. Ahmed Muhammed Şâkir), Muessesetu'r-Risâle, 2000
- Watt, W. Montgomery, *Kur'an'a Giriş* (çev. Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yay., Ankara, 1998
- Wensinck, A. J. vd., *l-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Mektebetu Brill, Leiden, 1936
- ez-Zemahşerî, Mahmûd b. 'Umar, *Tefsîru'l-Keşşâf* (tah. Halîl Me'mûn Şeyhâ), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2009
- Yıldırım, Suat, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003
- Yusuf Ali, Abdullah, *The Holy Quran (Koran)*, King Fahd Holy Quran Printing Complex, Saudi Arabia, 1987